

şerhidir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1299). 6. *Şerhu'l-Mevâkıf*. Adudüddin el-İcî'nin klasik kelâm ilmine dair *el-Mevâkıf*'inin şerhidir (a.g.e., II, 1891). Kirmânî'nin bunlardan başka *Risâle fi mes'ele'l-kühîl*, *Ünmûzecü'l-Keşşâf*, *Zeylû Mesâlikü'l-ebşâr*, *Zamâ'irü'l-Kur'ân*, *Şerhu Kitâbi'l-Cevâhir* adlı eserlerinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şemseddin el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi Şaḥîḥi'l-Buḥârî*, Beyrut 1401/1981, I, 1-6; Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye), I, 168; Fâsî, *Zeylû't-Takyîd fi ruvâḥi's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, I, 209; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmîne*, IV, 310-311; a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VI, 447-448; X, 450; XI, 123, 284; XII, 104; XIII, 344, 541; Süyûtî, *Buḡyetü'l-uv'ât*, I, 279-280; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 212, 213; *Keşfü'z-zunûn*, I, 546-547; II, 1299, 1891; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 294; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye), II, 330; III, 59-60; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 172; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/2, s. 600-603; Ebû Ubeyde Mesḥûr b. Hasan b. Selmân – Ebû Huzeyfe Râid b. Sabrî, *Mu'cemü'l-muşannefâti'l-vâride fi Fethi'l-bârî*, Riyad 1412/1991, s. 244-245; Cezzâr, *Medâḥilü'l-mü'ellifîn*, s. 1354; Brockelmann, *GAL*, III, 168; Tahsin Görgün, "Adudüddin el-İcî", *DİA*, XXI, 412-414.

İSMÂİL HAKKI ÜNAL

KİRMÂNÎ, Tâcülkurrâ

(تاج القراء الكرمانی)

Ebû'l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddin Mahmûd b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî (ö. 500/1106'dan sonra)

Tefsir, nahiv ve kıraat âlimi.

Kirman'da doğdu ve öğrenimini burada yaptı. Hocaları Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahman en-Nisâbü'rî ile Şeyhülislam Kâdî Cemâleddin Ebû'l-Meâîf'dir (*Lübâbü't-tefâsîr*, I, vr. 1^b, 60^{a-b}). Yâkût onun Kirman dışına çıkmadığını söylemiş (*Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIX, 125) ve bu tesbit daha sonraki kaynaklarda aynen tekrarlanmışsa da ilmî derinliği eserlerinde açıkça görülen ve "Tâcülkurrâ" olarak nitelendirilen bir âlimin o günkü Kirman'ın mütevazî ilim ortamında yetişemeyeceği düşünülerek Fâris, Horasan, Irak gibi ülkelere seyahatler yapmış olacağına işaret edilmiştir (*el-Burhân fi tevcihi müteşâbihî'l-Kur'ân* [nşr. Ahmed İzzeddin], neşredenin girişi, s. 30). Kirmânî, ilmî incelemeleri ve telif çalışmalarını yanında kıraat okutarak öğrenci yetiştirmiş, kıraat âlimi Nasr b. Ali b. Ebû Meryem onun talebesi olmuştur. Bâtınî

fikirlerle de mücadele eden Kirmânî, Bâtınıye mezhebini benimsediği, günlerini işretle geçirdiği, din büyükleriyle ilim adamlarını öldürttüğü için halkın nefretini kazanan Kirman Meliki İrânşâh'ın tahttan indirilip öldürülmesine fetva verenlerin öncülerindedir. İtikadda Mâtürîdî mezhebinin görüşlerini benimseyen Kirmânî, *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 241) Şâfiî olarak nitelendirilmişse de tefsirinde dayandığı ve benimsediği görüşlere bakıldığında fıkhıta Hanefî olduğu anlaşılmaktadır (Keskin, s. 30-31).

Eserleri. 1. Lübâbü't-tefâsîr. Rivayet ve dirayet tefsiri olan eserde dil açısından yapılan açıklamalarla kıraat konuları üzerinde de durulmuş, Ebû'l-Hasan Ali b. İsa er-Rummânî ile Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî önde gelen kaynakları arasında yer almıştır. Kitapta *Şaḥîḥ-i Buḥârî* ve *Şaḥîḥ-i Müslim* dışında hadis kaynağı kullanılmamış, Kur'an'daki bazı lafız ve âyetlerin tekrarlanmasındaki hikmetler anlatılmış, bu arada az da olsa İsrâîlî haberler zikredilmiştir (yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 417-418, Serez, nr. 246, Mesih Paşa, nr. 8; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 249; Hacı Selim Ağa Ktp., Nurbânû Sultan, nr. 28-29; Kitâbhâne-i Umûmî Hazret-i Âyetullâhî'l-uzmâ Neceff Mar'aşî, nr. 1332; British Museum, nr. 100; el-Methafü'l-Asyevî Ktp., Saint Petersburg, nr. Af. 3319, 910). Hasan Keskin eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.). **2. Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vîl** ('*Acâ'ibü'l-Kur'ân*, '*Acâ'ibü't-te'vîl*, '*Acâ'ibü't-tefsîr ve garâ'ibü't-te'vîl*, *el-'Acâ'ib ve'l-garâ'ib*). Âyetlerin tefsiriyle ilgili olarak aklın hoş görmediği, nakledilmesi doğru olmayan bâtil görüşlerden sakındırmak maksadıyla telif edilmiş, bütün âyetler gerekli görüşler açıklanmıştır. Bilgi vermek amacıyla da olsa nakledilen bazı asılsız rivayetlerden dolayı müellifin tenkit edilmesine sebep olan eserin (Süyûtî, *el-İtkân*, IV, 202; *Keşfü'z-zunûn*, I, 432) bazı nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 106 [I-II]; Medine, nr. 135), Nuruosmaniye (nr. 583) ve Süleymaniye (Yenicami, nr. 60; Damad İbrâhim Paşa, nr. 152) kütüphanelerinde bulunmaktadır. **3. el-Burhân fi tevcihi müteşâbihî'l-Kur'ân** (*Burhânü'l-Kur'ân*, *el-Burhân fi me'ânî müteşâbihî'l-Kur'ân*, *Burhânü'l-Kur'ân fîmâ fihî mine't-hücceti ve'l-burhân*, *Burhân fi müteşâbihî'l-Kur'ân*). Tekrar edilen âyetler konusunun ele alındığı eserde tekrarın sebep ve hikmetleri üzerinde durulmuştur. Kitap Ab-

dülkâdir Ahmed Atâ tarafından tahkik edilerek önce *Esrârü't-tekrâr fi'l-Kur'ân* adıyla (Kahire 1978), daha sonra *el-Burhân fi tevcihi müteşâbihî'l-Kur'ân* şeklinde orijinal ismiyle (Beyrut 1986) neşredilmiş, eseri ayrıca Ahmed İzzeddin Abdullah Halefullah tahkik ederek yayımlamıştır (Mansûre 1411/1991). Nâsır b. Süleyman el-Ömer eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır (1980, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd, usûlü'd-dîn). **4. el-Hidâye fi şerhi Gâyeti İbn Mihrân.** Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân en-Nisâbü'rî'nin *el-Gâye fi'l-kırâ'âtü'l-âşr* adlı eserinin şerhi olup bir nüshası Tahran'da Ali Asgar-ı Hikmet Kütüphanesi'ndedir (Sezgin, I, 46-47).

Kirmânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Haḫḫu'l-meşâḫif*, *Lübâbü't-te'vîl*, *el-Müsteşhed bi'l-âyât*, *et-Teyisîr fi't-tefsîr*, *el-İcâz fi'n-naḫv* (Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-Fârisî'nin *el-İzâh fi'n-naḫv* adlı eserinin muhtasarı), *el-İfâde fi'n-naḫv*, *en-Nizâmîyyü fi'n-naḫv* (Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî'nin *el-Lüm'a fi'n-naḫv* adlı eserinin muhtasarı), *Şerhu'l-Lüm'a* (Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî'nin *el-Lüm'a fi'n-naḫv* adlı eserinin şerhi).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcülkurrâ el-Kirmânî, *Lübâbü't-tefâsîr*, Hacı Selim Ağa Ktp., Nurbânû Sultan, nr. 28-29, I, vr. 1^b, 60^{a-b}; II, vr. 323; a.mlf., *el-Burhân fi tevcihi müteşâbihî'l-Kur'ân* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1986, neşredenin girişi, s. 11-16; a.e. (nşr. Ahmed İzzeddin Abdullah Halefullah), Mansûre 1411/1991, neşredenin girişi, s. 29-97; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIX, 125, 224; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 291, 337; Süyûtî, *Buḡyetü'l-uv'ât*, II, 277-278, 314; a.mlf., *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), IV, 202; Dâvudî, *Ṭabakâtü'l-müfessîrîn*, II, 312-313, 345; Hasan b. Şihâbüddin Yezdî, *Câmi'ü't-tevâriḫ-i Hasenî*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4307, vr. 197; *Keşfü'z-zunûn*, I, 213, 241, 432; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 402; Brockelmann, *GAL*, I, 412; *Suppl.*, I, 732; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 46-47; Hasan Keskin, *Tâcü'l-Kurrâ el-Kirmânî ve Lübâbü't-tefâsîr Adlı Tefsiri* (doktora tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 28, 30-31.

HASAN KESKİN

KİRMANŞAH

(كرمانشاه)

İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu idarî bölge.

Kirmanşah (günümüz Farsça'sında Ker-mânşâh) Zağros sıradağlarının kuzeybatısında deniz seviyesinden 1320 m. yükseklikte kurulmuştur. Ortaçağ Arap coğ-

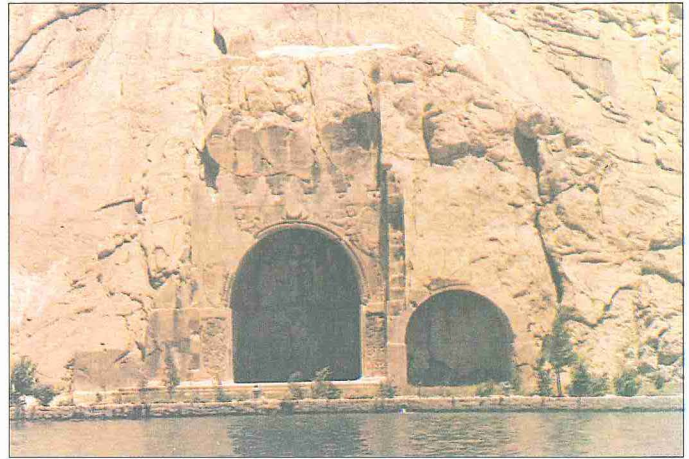
rafyacılarının adını Karmısın veya Kirmâsin gibi şekillerde verdikleri şehrin Sâsânîler döneminde kurulduğu kabul edilir; kurucusu, Hamdullah el-Müstevfî'ye göre tahta çıkmadan önce Kirmanşah (Kirman valisi) unvanını taşıyan IV. Behram (388-399; *Nüzhetü'l-kulûb*, s. 108), Makdisî'ye göre Kavaz (Kubâd) b. Fîrûz'dur (488-531; *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 393). Evliya Çelebi ise şehri Şah İsmâil'in kurduğunu söyler (*Seyahatnâme*, IV, 353). Ancak bununla ilk defa onun tarafından tahkim edildiğini anlatmak istemiş olsa gerektir.

Cerir b. Abdullah el-Becelî tarafından 21 (642) yılında barış yoluyla ele geçirilen Kirmanşah (Belâzürî, s. 432) Cîbâl eyaletine bağlandı ve eyaletin Mâhulbasra adı verilen güney kısmının merkezi haline getirildi. Sırasıyla Emevîler, Abbâsîler, Büveyhîler, Hasaneveyhîler ve Annâzîler'in idaresinde kalan şehri 437'de (1045) Tuğrul Bey'in gönderdiği İbrâhim Yinal Annâzî Ebû's-Şevk'ten alıp Selçuklu topraklarına kattı (Bündârî, s. 6). Hârizmşahlar'a mensup olan Emir Mayaçık 594 (1198) yılında yağma amacıyla Kirmanşah'a kadar geldi ve bölgede pek çok zulüm ve haksızlık yaptı (Râvendî, II, 367).

Osmanlı-İran savaşları sırasında birçok defa el değiştiren ve bu arada 1039 (1630) yılında Hüsrev Paşa tarafından tuğla surlarla tahkim edilen şehir en son Nâdir Şah tarafından ele geçirildi (1142/1729-30) ve 1732, 1736 antlaşmaları ile İran'da kaldı. Nâdir Şah'ın vali tayin ettiği Mirza Muhammed Takî Han daha sonra burada bağımsızlığını ilân ettiyse de Kerim Han Zend iki yıllık bir kuşatmanın ardından şehri tekrar devlet otoritesi altına aldı. Kirmanşah'ta zaman zaman Kaçar hânedanı şehzadeleri yöneticilik yaptılar. Bunlar arasında özellikle 1806-1821 yıllarına rastlayan Feth Ali Şah'ın oğlu Muhammed Ali Mirza'nın döneminde şehrin önemi arttı. Bağdat aracılığıyla yürüttüğü İngiltere ile olan ticaretinin gelişmesi XIX. yüzyılda Kirmanşah'ı stratejik ve ekonomik yönlerden ön plana çıkardı. Necef ve Kerbelâ'ya giden Şiî hacıların buradan geçmesi de şehrin ekonomik gelişmesine katkıda bulundu. Kirmanşah son olarak 1916 yılında Osmanlılar'ın eline geçtiyse de 1917 Martında tahliye edildi.

1950'li yıllardan itibaren Kirmanşah idarî, ticarî ve sınaî bir merkez olarak (petrol rafinerisi, tarım ve gıda sanayii) hızla gelişti. XX. yüzyılın başında 60.000 olan nüfusu 1966'da 187.930'a, 1976'da

Kirmanşah'ın
4 km. doğusundaki
Tâk-ı Bustân
harabelerinden
bir görünüşü

290.600'e, 1986'da 560.514'e, 1996'da 692.986'ya ve 2002 yılında 771.400'e çıktı. İslâm devriminden sonra ismi bir ara Bahterân olarak değiştirilen şehre 1992'de yeniden Kirmanşah adı verildi. Kirmanşah'ın adını taşıyan merkezi olduğu idarî bölge (ostân) 23.662 km² yüzölçümündedir ve burada 1.979.700 nüfus yaşamaktadır. Bu idarî bölge şu sekiz şehristandan meydana gelir: Kirmanşah, Kasrîşrin, Pâve, İslâmâbadıgarb, Gilânıgarb, Kengâver, Sungur ve Serpulizeheb.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 432; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 393; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 224; II, 319, 321, 367, 432; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), IV, 375-376; Bündârî, *Zübde'tü'n-Nusra* (Burslan), s. 6; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Öztürk), s. 20, 586; Şebân-kâreyî, *Mecma'u'l-ensâb*, Tahran 1343 hş., s. 115; Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulûb* (Strange), s. 108; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 353; Mirzâ Mehdî Han, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî* (nşr. S. A. Enver), Tahran 1341 hş.; P. Schwarz, *Iran im Mittelalter*, Leipzig 1921, IV, 445; L. Lockhart, *The Fall of the Safavi Dynasty*, Cambridge 1958, s. 292; J. I. Clarke - B. D. Clark, *Kirmanşah, an Iranian Provincial City*, Duham 1969; M. Ali Sultânî, *İlât ve Tavâ'ifi Kirmanşâhân*, Tahran 1372 hş.; a.m.f., *Târîh-i Mufaşşal-ı Kirmanşâhân*, Tahran 1373 hş.; H. L. Rabino, "Kermanschah", *RMM*, XXXVIII (1920), s. 1-40; J. H. Kramers, "Kirmanşah", *IA*, VI, 821-823; A. K. S. Lambton, "Kirmanshâh", *Et* (Fr.), V, 165-169.

MARCEL BAZIN

KİRMASÎ

(ö. 900/1494)

Osmanlı âlimi.

Bursa sancağına bağlı Kirmasti (bugünkü Mustafakemalpaşa) kazasından olup adı Yûsuf, babasının adı Hüseyin'dir. Hocazâde Muslihuddin Efendi'den ders aldı.

Arap dili ve edebiyatıyla şer'î ilimlerde yetkin bir âlim oldu. Bazı medreselerde ve Sahn-ı Semân'da müderrislik, Bursa ve İstanbul'da kadılık yaptı. Taşköprizâde onun kadılık göreviyle ilgili olarak övücü ifadeler kullanmakta, hakka bağlılığı ve cesareti sebebiyle II. Bayezid'in takdirini kazandığını belirtmektedir. Yine Taşköprizâde, Kirmastî'nin 900 (1494) yılı başında vefat ettiğini ve Fâtiş Camii yakınında kendi yaptırdığı mektebin yanına defnedildiğini yazar. Kâtib Çelebi'nin bir yerde bu şekilde (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2021), birçok yerde ise 906 (1500) olarak (*a.g.e.*, I, 136, 343, 476, 859, 869) verdiği tarihi İbnü'l-İmâd yaklaşık 899, Bursalı Mehmed Tâhir 920 (1514) şeklinde kaydeder.

Eserleri. 1. *et-Tebyîn fi'l-me'ânî ve'l-beyân*. Belâgatla ilgili ayrıntılı bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2780; İsmihan Sultan, nr. 347). 2. *el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân*. Muhtasar bir eser olup temel kuralları ihtiva etmekte, şevâhid ve delillere yer verilmemektedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4415; Lâleli, nr. 3048, 3755; Serez, nr. 3879; Esad Efendi, nr. 3574). Kitap, *et-Tebyîn*'den yapılmış seçmelerden meydana gelmiş olmalıdır. Eserin mukaddimesindeki bir ifade *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 136) ve bazı kütüphane kayıtlarında (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4415; Serez, nr. 2364; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 5359, 5958) kitap adı olarak verilmiştir. 3. *et-Tibyân. et-Tebyîn*'in şerhidir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2987 [müellif hattı]; Lâleli, nr. 2857; TSMK, III. Ahmed, nr. 1701). 4. *el-Müntehab. et-Tibyân*'dan seçmelerle kaleme alınan muhtasar bir çalışmadır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2283; TSMK, III. Ahmed, nr. 1705). 5. *Uşûlü'l-işlâhâtü'l-beyâniyye* (*Risâle fi'l-Kavâ'idü'l-beyâniyye*, Süleymaniye Ktp., Lâ-